

Key words: engineer-educationalist education, professional training, special subjects educator, master of apprentice training, skilled labour.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – к. п. н., доц. О. П. Песоцька

УДК 37.018.32(477)(09)

Ю. В. Кахіані

ІСТОРИЧНІ ФАКТИ ВИНИКНЕННЯ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ В УКРАЇНІ

Поява інституту соціальної педагогіки в Україні знаменувала кардинальний поворот у ставленні суспільства до проблем дитинства й молоді. В умовах глибоких перетворень у країні, які супроводжуються великою кількістю соціальних, економічних, морально-психологічних та інших проблем, допомога дітям-сиротам та дітям, які позбавлені батьківського піклування та знаходяться в закладах інтернатного типу є актуальним завданням сьогодення.

Наукові дослідження українських вчених у контексті проблеми існування і функціонування закладів інтернатного типу досить різноманітні: становлення і розвиток загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні (В. Покась, Б. Кобзар), педагогічні умови формування соціальної відповідальності та духовної самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи й учнів шкіл-інтернатів (Н. Огревич, В. Оржеховська, З. Палюх, К. Фоменко, В. Чугаєвський).

З метою визначення стану дослідження цієї проблеми нами проаналізовано історично-педагогічну й психологічну літературу, нормативно-правові документи в галузі освіти, унаслідок чого уточнено декілька вихідних положень і понять щодо дітей-сиріт. Завданням нашої статті ми вбачаємо визначити історичні передумови входження закладів інтернатного типу в цілісну освітню систему України.

Аналізуючи систему опіки дітей, позбавлених батьківського піклування, відзначимо, що процес її становлення і розвитку був досить тривалим і суперечливим. Відомо, що ставлення до дітей у більшості країн світу до середньовіччя не відзначалося гуманністю. Батьки розпоряджалися дітьми на власний розсуд і „зайву”, слабу, хвору, неслухняну дитину могли не тільки жорстоко побити, але й убити, продати. Милосердя до дітей, особливо до покинутих, хворих, немічних, а також турбота про них стали поширюватися разом із зміцненням християнських ідеалів. Відомо, що однією з основних заповідей

християнства є любов до ближнього. Отже, першими провісниками формування системи опіки над дітьми стали релігійні заклади.

В XVI-XVII столітті значно поширились бездомність, бродяжництво, жебракування і злочинність серед дітей і молоді. Це зумовлює інтерес до організації різних притулків, виховних закладів і будинків примусової праці. Крім опікунських намірів починає з'являтися інший напрямок опікунсько-виховної діяльності – виховна опіка над дитиною здійснюється з метою підготовки кожної дитини до життя.

Спеціальні державні установи для дітей-сиріт, з'явилися у XVIII столітті. Подальший розвиток сирітські дитячі установи дістали за часів Петра I, який 4 листопада 1715 року видав Наказ „Про відкриття шпиталів для незаконнонароджених дітей”. Ці шпитали існували за рахунок місцевих прибутків, а також пожертвувань приватних осіб і церкви. Але в наслідок наявності великої кількості дітей-сиріт було прийнято розпорядження передавати сиріт на виховання. Їх закріплювали за вихователями. А тих дітей, хто досяг 10 років, переважно хлопчиків, віддавали в матроси. Дуже високий показник смертності дітей до одного року викликав необхідність передавати дітей добропорядним людям на утримання і виховання, що було визначено Указом Катерини II від 7 листопада 1775 року „Учреждения для управления губерний” [1].

У 1775 р. з'явився спеціальний указ про соціальну опіку, по суті – систему державної допомоги сирітським будинкам, притулком. Розвивається також система приватної благодійності. Найбільш важливе значення мали закриті заклади – виховні будинки і притулки, близькі до сьогоднішніх шкіл-інтернатів. Добре відомим був Санкт-Петербурзький виховний будинок, де діти могли перебувати до 20-річного віку. При будинку була своя школа, лікарня, ремісниче училище, а також училище, де готували медсестер та вчителів для початкових сільських шкіл. Існували також дитячі ясла-притулки для найменших за віком дітей-сиріт і напівсиріт.

Слід відзначити, що опіка дітей-сиріт в Росії здійснювалась як державно-громадськими, так і приватно-церковними закладами, причому до XIX ст. переважали перші, а на початку і, особливо, в середині XIX ст. більшої ваги стали набувати заклади, які утримувались приватними особами, меценатами, благодійниками. В кінці XIX ст. в Росії вже існувала досить розгалужена мережа притулків [2].

У 1828 році було прийнято Закон „Про заборону подальшого відкриття виховних будинків у губерніях через високу смертність дітей”. Однак, незважаючи навіть на „Височайший Указ”, за яким усіх дітей з притулків потрібно було обов'язково відправляти в сільську місцевість із заборонаю повернення в заклад, продовжували створюватися різноманітні дитячі заклади, але під іншими назвами (притулок, ясла та інше) і, в основному, за рахунок приватної благодійності.

Проблема захисту права на життя дитини була тісно зв'язаною з проблемою насильства, тому значна увага зверталась на попередження насильства над дітьми з боку батьків, сторонніх людей, майстрів, до яких віддавались на навчання діти. Введення поняття „захист дітей” характеризувало новий напрямок благодійної діяльності, вона здобула право на існування в формі особливого виду практики. Діяльність по захисту дітей особливо активізувалася в 1982, коли в Росії була створена особлива організація „Захист дітей від жорстокого поводження”.

В Україні, яка входила до складу Російської імперії, діяли всі закони Росії, в тому числі й ті, які регулювали суспільну опіку. В кінці XVIII – початком XIX ст. в Україні поширюється діяльність органів громадської опіки, які керували роботою виховних будинків, притулків.

Як стверджують документи [3], в середині XIX ст. в Україні інтенсивно створюються дитячі дошкільні заклади. Наприклад, в 1839 р. в Полтаві був відкритий притулок, куди безплатно приймали дітей від 3 років. Тут вони могли перебувати від 7 год. ранку до 9 год. вечора.

Отже, до революції в Росії і Україні існувала своєрідна система соціальної опіки над проблемними дітьми (сиротами, інвалідами, правопорушниками).

Період Жовтневої революції утвердив єдину ідеологічну систему в суспільстві, яка базувалася на основі марксистсько-ленінському світогляду. У перші роки становлення радянської влади провідні ідеологи-педагоги повністю заперечували сімейне виховання, мотивуючи це тим, що дитина не зможе набути необхідних колективних навичок, щоб стати „будівником свого щастя” [4, с. 21]. Значний внесок у розробку теорії і методики виховання та перевиховання дітей-сиріт, які того часу майже всі були безпритульними, зробив видатний український педагог А. Макаренко. Методи психом оральної адаптації особистості в дитячому колективі, розроблені та випробувані ним на практиці, не втратили своєї актуальності навіть дотепер.

Після революції система соціальної опіки переживає значні труднощі. Перший етап становлення нової системи соціального забезпечення дітей прийшовся на роки громадянської війни, коли їх становище було особливо важким. Основною проблемою була дитяча бездоглядність. У січні 1918 року Декретом Ради народних комісарів були створені комісії в справах неповнолітніх, а в 1919 р. була сформована Рада захисту дітей. В 1920 р. Раду замінила спеціальна Комісія по захисту дітей. Уряд відкриває багато дитячих будинків різних типів: дошкільні дитячі будинки, дитячі будинки для учнів, дитячі будинки з професійним навчанням, трудові колонії для важковиховуваних дітей, дитячі будинки для інвалідів. Існували також дитячі нічліжки, притулки денного перебування.

1 липня 1920 р. Наркомос України публікує „Декларацію про соціальне виховання дітей”, в якій, на підставі міркувань про те, що сім'я не здатна належно виховувати дітей, робиться висновок, що „найвищою

формою організації дитячого життя”, „маяком, що світить дороговказом, зіркою для всієї пролетарської системи виховання” є дитячий будинок, який мав охоплювати вихованням сиріт та покинутих батьками дітей віком від 4 до 15 років [3].

Під час Другої світової війни було прийнято постанову СНК СРСР „Об устройстве детей, оставшихся без родителей”, у якій визначались основні напрями роботи органів державної влади й КППС із запобігання дитячій безпритульності. До кінця 1945 року в СРСР налічувалося близько 120 спеціальних дитячих будинків для дітей офіцерів і солдатів Радянської армії, партизан і дітей-сиріт.

В післявоєнні роки система соціальної опіки постійно розвивалася, відкривалися нові типи навчально-виховних закладів (наприклад, школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей з малозабезпечених, багатодітних сімей, дітей-інвалідів).

Від 1956 року за рішенням XX з'їзду КППС почали створюватися школи-інтернати для дітей-сиріт, дітей одиноких матерів, батьки яких через різні причини (погані умови життя, зайнятість на виробництві) потребували допомоги держави. Отже, дитячі будинки шкільного типу почали перетворюватись у школи-інтернати.

З початком перебудови настав новий етап у розв'язанні проблем сирітства. У 1985 р. було прийнято постанови ЦК КППС і Ради Міністрів СРСР від 24 січня 1985 року „О мерах по улучшению воспитания, обучения и материального обеспечения детей-сирот, оставшихся без попечения родителей в Домах ребенка, детских домах и школах-интернатах” [5, с. 12-56].

Питання вдосконалення всієї системи виховання, оздоровлення дітей, установлення пільг, поліпшення матеріального забезпечення окреслені в постановах Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 року № 226 „Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків” і від 16 червня 1995 року № 433 „Про поліпшення матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків” [6, с. 63].

У Конвенції про права дитини, прийнятій і відкритій для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї 20 листопада 1989 року, яка набула чинності для України 27 вересня 1991 року, визначено: Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування та допомогу, дитина має бути підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності та солідарності. У статті 20 частини 1 Конвенції ООН про права дитини наголошується, що випускник закладу для дітей-сиріт, який за юридичним і соціальним статусом є сиротою або залишений без піклування батьків, прирівняний до них (сиріт) за

пільгами, має право на „особливий захист і допомогу, які надаються державою” [7, с. 32].

У зв'язку із загостренням проблем сирітства, насамперед соціального, недостатніми умовами розвитку, повноцінної освіти й виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, видано Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді 21 вересня 2004 року № 127/9877, про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у якому йдеться про дитячі будинки та загальноосвітні школи-інтернати всіх типів і форм власності для дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування, умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття певного рівня освіти, професійної орієнтації та підготовки дітей до самостійного життя [8, с. 1-8].

Отже, на сьогоднішній день у нашій країні функціонують сотні загальноосвітніх шкіл-інтернатів, в яких виховуються тисячі дітей. В це число входять інтернати для дітей, яких батьки тимчасово залишають у цих закладах за станом здоров'я, інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки. Соціальний педагог покликаний сприяти реалізації життєвих потреб і можливостей незахищеній категорії дітей та молоді, до яких належать і вихованці інтернатних закладів. Постає завдання щодо підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в закладах інтернатного типу.

Список використаної літератури

1. Антологія педагогической мысли России XVII в. – М. : Педагогика, 1985. – 423 с. **2. Нечаева А. М.** Охрана детей-сирот в России. – М. : Изд-во ДОМ, 1994. – 211 с. **3. Опіка дітей і молоді в добу трансформації суспільного устрою.** Монографія / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, К. Д. Мажец, Б. М. Ступарик / За загальною редакцією Б. М. Ступарика. – Івано-Франківськ-Ужгород : „Мистецька лінія”, 2002. – 140 с. **4. Куторжевська Л. І.** Підготовка майбутнього вчителя до роботи вихователем у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей-сиріт : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. І. Куторжевська. – К., 2004. – 204 с. **5. Коваль Л. Г.** Соціальна педагогіка // Соціальна робота : [навч. посібник] / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлеб'юк. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с. **6. Правове становище дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків** // Служба у справах неповнолітніх Харківської обл. держ. адміністрації. – Харків, 1995. – 63 с. **7. Конвенція ООН про права дитини.** – К. : Столиця, 1997. – 32 с. **8. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.**

Кахіані Ю. В. Історичні факти виникнення закладів інтернатного типу в Україні

У статті здійснено аналіз історично-педагогічної і психологічної літератури, нормативно-правових документів в галузі становлення системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, які позбавлені батьківського піклування. Уточнено декілька вихідних положень і понять щодо опіки над дітьми-сиротами. Розглядаються історичні передумови входження закладів інтернатного типу в цілісну освітню систему України.

Ключові слова: дитина-сирота, діти, позбавлені батьківського піклування, інтернатні заклади, соціальний педагог.

Кахиани Ю. В. Исторические факты возникновения учреждений интернатного типа в Украине

В статье осуществлен анализ историко-педагогической и психологической литературы, нормативно-правовых документов в сфере становления системы опеки над детьми-сиротами и детьми, лишенными родительской опеки. Рассмотрено несколько исходных положений и понятий относительно опеки над детьми-сиротами. Рассматриваются исторические предпосылки вхождения учреждений интернатного типа в целостную образовательную систему Украины.

Ключевые слова: ребенок-сирота, дети, лишенные родительской опеки, интернатные учреждения, социальный педагог.

Kakhiani Y. V. Historical Facts of the Boarding School Emergence in Ukraine

The article presents the analysis of historical, pedagogical and psychological literature, legal documents related to the formation of the guardianship of orphans and children deprived of parental care. Considered several assumptions and concepts concerning custody of orphaned children. The historical background of entering residential care in a holistic educational system of Ukraine.

Key words: orphan, children deprived of parental care, boarding school, social pedagogue.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – к. п. н., доц. Т. С. Гаміна